

вальси або танці, побудовані в терцію, вивчаєш по частинах, по партіях і обоє 'язково тут-таки перевіряєш їх на скрипці... Далі... я вибиваю в барабан, щоб добре засвоїти ритмічність танцю. Нарешті, останній етап вивчення танцю полягає в тому, що я сам іду в танець, щоб засвоїти, як треба танцювати під таку музику, щоб запам'ятати фігури, па і всі різноманітні прийоми танцюристів"²¹.

Значення фольклористичної діяльності Г.Танцюри виходить далеко за межі України. Його збирацька спадщина – оригінальний набуток, помітний внесок у скарбницю національної та світової культури. Багатогранну діяльність Г.Танцюри високо оцінили видатні діячі літератури і мистецтва П.Тичина, П.Козицький, Г.Верьовка, вчені В.Гусєв, Б.Путілов, В.Сидельников, О.Дей, І.Березовський, М.Гордійчук, В.Юзвенко, М.Яценко, Г.Нудьга та ін.

Таким чином, діяльність видатного українського збирача духовних скарбів Гната Трохимовича Танцюри засвідчила: сільський учитель високо піднісся над рівнем звичайного аматорства й сягнув вершин професійної майстерності в справі записування, осмислення й популяризації народної творчості.

Творці і носії фольклору Поділля, його збирачі та дослідники зробили дуже багато, залишивши нам безцінну спадщину, проклали широкий шлях, на який вийдуть нові шукачі кращих зразків усної народної творчості. Проте все ще залишаються малодослідженими деякі сторінки творчої спадщини Г.Т.Танцюри. Заслужують на увагу принципи жанрової класифікації фольклору Гната Танцюри. Перспективними видаються проблеми ретельного осмислення необрядової народної пісні, ліричної та епічної поезії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дей О.І. Танцюра Гнат Трохимович // Українська радянська Енциклопедія. (У 12-ти т.) / Гол.ред. Бажан М.П. 2-е вид. – К., 1984. – Т. 1. – С. 137; Березовський І.П. Нотатки фольклориста // Радянська культура. – 1959. – 28 трав.; Островський Я. Песни родного села // Литературная газета. – 1962. – 7 авг.; Кінько А.М. В тісному зв'язку з життям народу // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 1. – С. 33-38; Нудьга Григорій. Те, що стало окрасою життя // Вітчизна. – 1959. – № 12. – С. 203-206; Чудний В.П. Ясного імені кобзар // Україна. – 1968. – № 20. – С. 12; Його ж: Славетний фольклорист // Культура і життя. – 1976. – 18 лип.; Палій П. Золота пасіка // Культура і життя. – 1981. – 14 черв.; Сінкевич Борис. Квіти нев'янучі // Комсомольське плем'я. – 1971. – 11 трав. – 13 лип.; Дмитренко М. К. Збирач народної мудрості // Україна. – 1981. – № 27. – С. 10; Його ж. Збирачі народних перлин // Знання. – К., – 1989. – С. 8-30 (розділ „Гнат Танцюра”); 2. Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область.-1972. - С. 212; Хавлюк П.И. Матеріали к археологической карте бассейна р. Соб // Краткие сообщения Института археологии. – Вып. 6. – К., – 1956. – С. 18-21; Танцюра Г.Т. Зятківці: Історико-соціологічні нариси. – Т. 1-2 // Архів Інституту мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського Національної Академії наук України. – Ф. 31-2. – Спр. 64; Гульдман В.К. Населенные места Подольской губернии. – Камянец-Подольский, – 1893. – С. 172-173; Поместное землевладение в Подольской губернии / Сост. В.К.Гульдман. – Камянец-Подольский, – 1898. – С. 186-191; Революційні події 1905-1907 рр. на Поділлі: Зб. документів. – Вінниця. – 1956. – С. 10, 121-122; Лось Ф.Є., Михайлик О.Г. Класова боротьба в українському селі: 1907-1914. – К., – 1976. – С. 145; 3. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г.Танцюра. – К., 1972. – С. 769; 4. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. – К., 1958. – С. 15; 5. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г.Танцюра. – К., 1972. – С. 771; 6. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. – К., 1958. – С. 17; 7. Правдюк О.А. Українська музична фольклористика. – К., 1978. – С. 222; 8. Березовський І.П. Українська радянська фольклористика. – К., 1968. – С. 241; Проблемы современного народного творчества. – Л., 1964. – С. 206; Правдюк О.А. Українська музична фольклористика. – К., 1968. – С. 281; Мишанич С.В. Пісенна культура радянського села. – К., 1977. – С. 15; 9. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г. Танцюра. – К., 1972. – С. 13; 10. Ющенко О. Хвилі пісенного моря // Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 3. – С. 100; 11. Балабуха К. На чистих плесах // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 1. – С. 74; 12. Танцюра Гнат. Весілля в селі Зятківцях / Упоряд. Ред. М.К.Дмитренко, Л.О.Єфремова. – К., – 1998.; 13. Танцюра Г. Явдохи Зуїха . Біографічний нарис // Пісні Явдохи Зуїхи / У записі Танцюри Г. – К., 1968. – С. 757-777. 14. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. – К., 1958; 15. A guide for field workers in folklore by Kenneth S. Goldstein. – London, 1964; Іваницький А. Українська народна музична творчість. – К., 1990; 16. Весілля. У двох книгах. Упорядкування тестів М.Шубравської, нотного матеріалу – О.Правдюка. – К., – 1979; 17. Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. – Т.1. – Львів, 1899. – С. 67; 18. Історичні пісні. – К., 1961. – С. 678-679; 19. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. – К., 1958. – С. 36; 20. Там само. – С. 20; 21. Там само. – С. 44; 22. Там само. – С. 36.

О.М.Кошель

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА І ОСВІТА НА ПОДІЛЛІ

Нинішня українська філософська, релігієзнавча та історична науки проходять активний і складний процес дослідження, пізнання й переосмислення з позиції об'єктивності історичної ролі церковних конфесій та віровчень в Україні на етапах становлення генези й діяльності. Нові підходи до наукового сприйняття і розуміння багатоаспектного релігійного життя подали у своїх загальних працях з історії церкви в Україні, в тому числі на Поділлі, І. Огієнко, В.Біднов, І.Власовський, В.Лепківський, О.Крижанівський, В.Ульянівський, А.Зінченко й інші відомі вчені і поборники духовного національного відродження.

Яку ж роль відігравала власне православна церква в освітньому житті на Поділлі в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.?

Насамперед в умовах відсутності державних вищих світських учбових закладів на Поділлі у цей період своєрідним університетом у регіоні виступала православна духовна семінарія, що діяла в м. Кам'янці-Подільському в 1805-1920 рр. Так історично склалося, що тоді до цієї бурси, на яку покладалося готувати для периферії священиків, потяглися талановиті педагоги. Вони гуртували навколо себе здібну молодь, прищеплювали їй знання, які виходили далеко за межі богослов'я, залучали до своєї науково-дослідницької праці. Завдяки такому щасливому збігу обставин, за оцінкою учасника даного процесу професора Д.Синицького, „семінарія досягла того, що розвивала у вихованні любов до наукової і наполегливої праці, прагнення до капітальних знань і підготовлювала до важкого пасторського життя... Розумове і моральне виховання здійснювалось тут безперервно і всі вихователі і вихованці йшли дружно до однієї визначеної мети, допомагаючи і підтримуючи один одного”¹. Дійсно, протягом 60-х років ХІХ - початку ХХ ст. у Подільській духовній семінарії працювали професорами, доцентами, магістрами й викладачами такі неординарні особистості як протоієрей П.А.Гліщинський, М.І.Яворовський, Д.І.Синицький, М.В.Сімашкевич, А.Я.Павлович, М.Ф.Багинський, С.М.Лобатинський, О.З.Неселовський та інші. Кожен із них своєю подвижницькою діяльністю на ниві розбудови православ'я, освіти, науки і регіональної історії став визначним явищем у культурному й духовному житті Поділля й України в цілому тієї епохи. Так, протоієрей П.А.Гліщинський у 1850 – х рр. створив перший „Опис Подільської єпархії”, ректор семінарії М.В.Сімашкевич опублікував монографії „Римское католичество и его иерархия на Подолии”(1872) та „Историко - этнографический очерк Подолии”(1876), які не втратили своєї актуальності й на початку ХХІ ст., протоієрей М.І.Яворовський був одним з організаторів краєзнавчого руху на Поділлі в 60-ті рр. ХІХ – на початку ХХ ст., автор книги „История гражданской и церковной жизни на Подолии” (1912) тощо.

У Подільській духовній семінарії в 1860-1920 рр. пересічно навчалось від 155 до 210 учнів, з яких відсів з різних причин і насамперед через неуспішність щорічно складав в середньому від 20 до 50 осіб². Щороку семінарію закінчувало від 25 до 35 випускників до кінця ХІХ ст. і в межах 45 на початку ХХ ст.³, які здобували право обіймати сан священнослужителів, викладати в духовних училищах і церковнопарафіяльних школах або вступати до духовних академій. Семінарія з другої половини ХІХ ст. формувала у своїх вихованців настільки широкий діапазон знань, які виходили далеко за межі релігійного світогляду та виводили на шлях світського життя й українського національного відродження, що, незважаючи на різні перешкоди з боку уряду й Синоду, майже третина випускників щороку відмовлялася приймати священницький сан і шукала шляхи для вступу в державні вищі навчальні заклади або для влаштування на роботу в світські установи.

Свідченням формування широти та глибини знань учнів слугує навчальний план семінарії. Зокрема, вихованці за роки навчання засвоювали такі предмети: Святе Письмо, російську словесність з історією літератури, грецьку і латинську мови, фізику, математику, загальну історію, російську історію, логіку, психологію, філософію, дидактику, церковну та біблійну історію, історію російської церкви, викривальне богослов'я, історію та викривання російського розколу, літургіку, німецьку, єврейську мови, гігієну⁴.

Крім того, оскільки семінарія у другій половині XIX – початку XX ст. була головним осередком Подільського єпархіального історико-статистичного комітету, історичного, культурного й духовного вивчення краю, то всі вихованці закладу проходили під керівництвом викладачів – наставників практику по збиранню на місцях і опрацюванню зразків народного фольклору, етнографії, пам'яток мистецтва, старожитностей. Це сприяло залученню семінаристів до творчої, науково-дослідної роботи, до пізнання історичних коренів та менталітету свого народу. Зібрані ними етнологічні матеріали використовувалися викладачами у краєзнавчих розробках і публікаціях⁵.

Тому не дивно, що зі стін Подільської духовної семінарії вийшли такі відомі діячі української культури, народознавства й національного відродження як С.Руданський, А.Свидницький, К.Шейковський, М.Яворовський, Ю.Сіцинський, І.Шипович, вчений – етнолог К.Широцький, поет і етнограф В.Свідзінський, композитор М. Леонтович та ін.⁶.

Одночасно семінарія виступала куратором та головним науково-методичним центром всієї духовної освіти й, насамперед, духовних училищ на Поділлі. Професори й викладачі закладу створювали для них підручники з різних предметів, посібники, методичні рекомендації, програми й іншу методичну літературу, з-поміж яких найбільшим внеском у цьому плані і в розвитку педагогічної думки та науки взагалі, відзначилися в другій половині XIX ст. А.Я.Павлович, М.В.Сімашкевич, М.Ф.Багинський, С.М. Лобатинський та інші⁷. Крім того, семінарія систематично направляла викладачів у духовні училища для читання предметів і надання методичної допомоги, пильно стежила за навчанням і вихованням учнів, як майбутнього основного свого континенту, готувала їх до досить складних вступних іспитів⁸.

У XIX – на початку XX ст. у Подільській губернії діяли Кам'янецьке, Шаргородське, Тульчинське, Тиврівське чотирьохкласні, Приворотське двокласне чоловічі й Кам'янецьке двокласне жіноче духовні училища. З них Приворотське училище, тепер Дунаєвського району Хмельницької області, було призначене виключно для дітей – сиріт священнослужителів⁹. У цих єпархіальних освітніх закладах пересічно навчалися 150-200 дітей переважно з родин служителів церкви. Так, наприклад, у Кам'янець-Подільському училищі в 1874 р. навчалось 174 чол., в тому числі у підготовчому класі – 17, в 1-му – 35, 2-му – 45, 3-му – 37 і 4-му – 40 чол. З цього контингенту 168 учнів, або 84, 9 %, були з сімей священників (113 осіб), дяків – 13, псаломників – 22 і тільки 26 учнів, або 15,1 % – з родин чиновників (21) і селян (5)¹⁰.

В духовних училищах вивчали Закон Божий, теорію словесності, історію літератури, російську мову, церковно-слов'янську мову, грецьку мову, латинську мову, географію, арифметику, церковні співи, чистописання, загальну історію, фізику, математику, природознавство, гігієну, рукоділля для дівчат, французьку мову, музику, малювання – в обов'язки початкової освіти¹¹.

При всій рутинності, що була притаманна тодішнім духовним училищам, з їхніх стін виходило чимало здібної молоді. Зокрема початки майбутнього подвижництва на ниві української освіти, науки й культури, що були закріплені й розвинуті в Подільській духовній семінарії, здобули: С.Руданський, М.Леонтович, І.Шипович, К.Широцький, В.Свідзінський, М.Багинський, Ю.Сіцинський, М.Доронович, В.Приходько й ін.¹² Зокрема згодом В.Приходько детально описав життя і побут Приворотського духовного училища в книзі спогадів „Під сонцем Поділля” (Варшава, 1931).

Особливо була відчутна роль Подільської єпархії в організації церковної шкільної освіти, яка була значно доступніша для місцевого, і, в першу чергу, сільського населення краю, ніж державна. Зокрема станом на кінець XIX ст. у Подільській губернії, де проживало більш як 3 млн. мешканців, діяло всього 280 початкових народних (міністерських) училищ. Таким чином, одна школа припадала більше як на 10 тисяч жителів або на 1500 дітей шкільного віку¹³.

Проте становище з освітою в дійсності не було таким жахливим, оскільки існували церковні початкові школи. Вони були різного рівня, але пам'ять зберегла їх під назвою

„церковнопарафіяльних”.

Таким чином, поряд з 280 міністерськими школами у Подільській губернії наприкінці XIX ст. діяло 1850 церковних шкіл, у тому числі 11 двокласних, 1134 однокласних церковнопарафіяльних та 704 школи грамоти¹⁴. На початок 1903 р. на Поділлі працювало 292 народних міністерських училищ і 1795 церковнопарафіяльних шкіл¹⁵. Нарешті, у 1912 р. кількість міністерських початкових шкіл зросла до 704, а число парафіяльних залишилося на попередньому рівні¹⁶. Наприкінці XIX ст. завдяки зусиллям єпархіальної влади Подільська губернія займала перше місце серед п'яти губерній України, які входили до Київського навчального округу, за кількістю учнів у церковних школах на 1 тис. населення.

Про стан педагогічного загалу церковнопарафіяльних шкіл свідчить така статистика: у 1906 у цих закладах 261 учитель мав вищу і середню освіту, 709 – мали свідоцтва вчителя школи грамоти і 517 – не мали ніяких свідоцтв¹⁷.

Загалом з-поміж загалу вчителів єпархіальної початкової освіти абсолютну більшість склали священники та інші служителі церкви. Серед них було чимало непересічних особистостей, які своє життя поклали на вівтар розбудови освіти в першу чергу на селі, співпрацювали з Подільською духовною семінарією та впливали на розвиток педагогічної думки. До таких подвижників варто віднести відомого фундатора подільського краєзнавства, вченого і письменника протоієрея М.Я.Орловського, який у своїй парафії в с.Глядки Проскурівського повіту заснував церковну школу і викладав у ній майже 50 років. Піввіку віддав школі своєї парафії в с. Ганнополі протоієрей В.Я.Гречулевич, який був відомий у 50-60-ті рр. XIX ст. своїми перекладами українською мовою Святого письма для проповідей в церкві та викладання в школі, за що переслідувався офіційною владою.

Отже, протягом другої половини XIX – на початку XX ст. Подільська православна єпархія відіграла значну роль у розвитку початкової освіти і ліквідації неписьменності. Засновані нею церковнопарафіяльні школи і школи грамоти діяли майже у кожному селі губернії, хоча й не змогли охопити навчанням усіх дітей і, почасти, були неспроможні дати своїм учням якісну освіту, проте в той час вони разом із храмами були чи не єдиними осередками просвітництва і культури на місцях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Синицький Д. Исторические сведения о Подольской духовной семинарии. – Кам. – Под., 1895.- С.19. ; 2. К-ПМДА.-Ф.315, Оп.1.- Спр. 991; 3. К-ПМДА. – Ф. 315.- Оп.1.-Спр. 8919.; 4. К-ПМДА. – Ф.315.-Оп.1.-Спр.991.- Арк.14-15; 5. К-ПМДА. – Ф.315.-Оп.2.-Спр.51.-Арк.2-4; 6. Баженов Л.В. Кам'янець-Подільська духовна семінарія – центр дослідження Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст. // XXXXIII звітна наукова конференція Кам.-Под. пед. ін-ту (Секція суспільних наук). – Кам.-Под.: Б.в. 1993. – С.97-98; 7. Яворовский Н.И. Созонт Михайлович Лобатинський // ТПЦІАО. – Кам.-Под., 1911. – Вип. XI.- С.404-407; Яворовский Н.И. Михаил Фролович Багинський // ТПЦІАО.- Вып. XI. – С.407- 411; 8. К-ПМДА.–Ф.315.- Оп.1.- Спр.8919.- Арк.13; 9. Столетие учреждения православной епархии в Подолии (1795-1895). Сост. свящ. П.Викул. – Вильно, 1895.; 10. К-ПМДА. – Ф. 315.- Оп. 1.- Спр.8919.- Арк. 14; 11. Там само. – Арк. 13; 12. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст. Історіографія. Біобібліографія. Матеріали. – Кам. - Под., 1993. – С. 118,268,335, 343, 350, 400; 13.К-ПМДА. – Ф.409.- Оп.2.- Спр.336; 14. Заволока Н.Г. Общеобразовательная школа Украины в конце XIX – начале XX вв. / Автореферат... канд. пед. наук. – К., 1972. - С.9; Сесак І.В., Мітін Г.Д. Освіта на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX ст. – Кам-Под., 1996. – С.31; 15. ЦДІА України. – Ф.442.- Оп.656.- Спр.1932, ч.1.- Арк. 4.; 16.Комарова И.И. Церковно-археологические учреждения и охрана памятников культуры России конца XIX – начало XX ст.// Археологический ежегодник за 1900 г. – М., 1992. – С.83-102; 17. К.-ПМДА. – Ф.419.- Оп.1.- Спр.336. – Арк.176.

А.М. Трембіцький

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ ТА ЗВИЧАЇ ПОДІЛЛЯ КІНЦЯ XIX СТОЛІТТЯ У ВИСВІТЛЕННІ Є.Й.СІЦІНСЬКОГО

Кожна нація, кожен народ має свої неписані закони - особливу систему обрядів,